

Gecsei Edit

Nyelvtörténeti séta

Kedves Olvasó!

Nyelvtörténeti sétára hívok minden érdeklődőt, hogy megismerkedjünk Győr-Moson-Sopron megye nyelvemlékeivel. A lakóhely nyelvi örökségének tanításához gazdag lehetőséget kínálhat, ha a regionális kultúrát beépítjük a magyartanításba és a helyi tantervbe.

Mindehhez kiváló kezdeményezésnek bizonyult a regionális modulfüzetek megjelenése, amelyek a Közoktatási Modernizációs Közalapítvány támogatásával megvalósuló program keretében a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Genius Loci műhelyében készültek. A Győr-Moson-Sopron megye regionális, művelődéstörténeti értékeit bemutató *Körös-körül Rába vize hullámzik és Üzen a múlt* című modulfüzetekhez kapcsolódva született meg a *Múzsák tánca* taneszközcsoomag. Moduláris felépítése műveltségterületekbe integráltan, újszerű taneszközháttérrel jeleníti meg a regionális nyelvi-kulturális örökséget.

A *Nyelvünkben élünk* modul a nyelv állandóságának és változásának a megfigyelésére alapozva a térségre jellemző dialektológiai és nyelvtörténeti vonatkozású ismereteket tárgyalja. Helyet kapnak benne a játékok, a nyelvművelést szolgáló és a helyesírási feladatok, valamint a tájnyelv jellegzetességeit és a régió nyelvtörténeti emlékeit feldolgozó részek, valamint a megyénkben élő híres nyelvészeket bemutató fejezetek.

A NAT által előírt tananyagtartalom 8. osztályban foglalkozik nyelvtörténeti áttekintéssel, ehhez igazítottuk a regionális kultúra helyi tantervét is. Így tanítványaink már tanultak a Tihanyi apátság alapítóleveléről mint legrégebbi nyelvemlékünkéről. Megismerték, hogy a 11. század közepéről származik a legkorábbi szórványemlékünk, egy magyar nyelvű mondatrészlet a latin nyelvű szövegben. A helyi tantervben fejlesztési feladatként és új belépő tevékenységformaként jelenik meg, hogy a tanulók ismerkedjenek meg a régió nyelvemlékeivel. A regionális nyelvi-kulturális örökség ápolása közben új információkkal, érdekességekkel gazdagodhatnak és bővíthetnek az ismereteik. A régió három nyelvtörténeti emléket őriz: a *Tihanyi apátság alapítólevelét* Pannonhalmán, a *Soproni szójegyzéket* és a *Soproni virágéneket* pedig a Soproni Levéltárban.

A Tihanyi apátság alapítólevele

A nyelvtörténeti séta során számos módon dolgozhatják fel a gyerekek a nyelvemlékekkel kapcsolatos főbb ismereteket. Lejegyezhetik vagy felidézhetik a könyvtárosok bemutatóit, plakátot készíthetnek a nyelvemlékekről, úti beszámolót írhatnak, és ők maguk is lehetnek tárlatvezetők, akik előre felkészülnek, hogy egy-egy témakört társaiknak is bemutassanak. Az alapító oklevéllel kapcsolatban a következőket tanulták meg a tanulók. Ez a nyelvemlékünk a hajtogatástól helyenként felrepedt, latin nyelven íródott, a betűi tisztán kivehetők. A magas udvari méltóság, az alapítólevél fogalmazója több

mint 900 évvel ezelőtt valószínűleg korabeli tintát, a cserfagubacs sötét levét használva rötta hártyalapra a sorokat. A fogalmazó sorvezetőt is használhatott, erre vallanak az oklevél mély, de már fakuló csikjai. Az 1055-ben kelt latin okirat, amelyet Andreas Rex látott el kézjegyével, egy bencés apátság alapítását rendeli el. Az új bencés apátságot Tichonban (Tihanyban) a Tihanyi-félszigeten állítják fel. Az oklevél felsorolja, hogy az alapító király milyen birtokokat, birtokrészeket adományoz a bencéseknek az apátság fenntartásához és működéséhez, és milyen szolgálónepeket rendel ki a szolgálatukra. A tihanyi alapítólevél szórványemlék, mert idegen nyelvű szövegbe beékelte magyar szavakat, kifejezéseket tartalmaz. A teljes szövegben 58 magyar szó, több rag és képző szerepel. Az oklevél fogalmazója visszatérő kifejezésekbe helyezte a magyar neveket: „mely hely neveztetik”; így fordul elő például *Tihany (Tichon)*. A latin szövegből kiderül, hogy a *Balaton (balatin)* tó, a *Fok (fuk)* patakocska. A közneveink közül itt szerepel először a *mogyoró (munorau)*, a *Fertő (ferteu)*, az *árok (aruk)*, a *halmocska (holmodia)*, a *széna (zena)*. Az oklevél leghíresebb része egy teljes szerkezet: „fehervaru rea meneh hodu utu rea”. A helynevek, a határnevek, a fa-, bokor-, szőlőnevek magyar nyelvű beiktatása a feltevés szerint jogi szempontból volt fontos. El akarták kerülni, hogy a magyarul többféleképpen értelmezhető latin helymegjelölés később birtokvitákra adjon lehetőséget.

A Soproni szójegyzék

A Soproni szójegyzékről általános iskolában az életkornak megfelelően a következők lehetnek a fontosabb tudnivalók. A 15–16. század jellegzetes nyelvemlékei a szójegyzékek. Ez a latin–magyar szójegyzék 1435 körül készült, két levélből áll, de csak töredék, amely 217 magyar szót tartalmaz. A latin főnevek fogalmi csoportokba rendezve jelennek meg (testrészek, világi és egyházi méltóságok, tartományok és országok stb.), és az egyes szavak fölé került a 217 magyar szó. A szójegyzék első oldalán a királlyal, az előkelők megnevezéseivel kapcsolatos szavak találhatók:

keral	ke (r) aly	kiral		
Rex	regulus	regalis	regalitas	regina

Izgalmas feladat a tanulókkal annak a megfejtése, hogy a magyar szavak melyik mai szónak felelnek meg.

A Soproni virágének

A gyermekek érdeklődését felkeltette a Soproni virágének is, amely a 15–16. század szerelmes versei, dalai közé tartozik. Ezek közül az első fennmaradt emlék a *Soproni virágének* két sora, amely egy hosszabb mű töredéke, és 1490 körül keletkezett. Gugelweit János, Sopron város jegyzője írta le egy városi könyv első fedőlapjára, valószínűleg tollpróbaként. 1929-ben Házi Jenő fedezte fel. Ma Sopronban a városi levéltárban őrzik.

A két sor betűhív átírással:

„Wyrag th(u)dyad, theuled el kel mennem,
Es the yrethed kel gyazba ewiteznem.”

Olvasata:

„Virág tuggyad (vagy tudjad), tőled el kell mennem,
Es te íretted kell gyászba ölteznem.”

Nyelvtörténeti sétáink tehát Pannonhalmára és Sopronba vezettek, ahol egy-egy hétvégén megnéztük a nyelvemlékeket, és újra felidéztük a tanultakat. Érdeklődéssel hallgatták a gyerekek, amikor Pannonhalmán a könyvtáros elmondta, hogy a második világháború végén nemzetközi vöröskeresztes kórházat rendeztek be az apátságban. Vörös keresztet festettek az épületek tetőire, ezért a repülőgépek nem bombázták Pannonhalmát. Így történt, hogy a magyar nyelv bölcsőjét őrző hártyalap érintetlen maradt. Ott feküdt előttünk 1055-ből a Tihanyi alapítólevél, legrégebbi nyelvemlékünk, amelynek leghíresebb magyar összefüggő kifejezését hangosan fel is olvastuk: „Fehérvárra menő hadi útra”.

A soproni felfedező út is élménygazdag volt: városnéző sétánk során megnéztük a levéltárban őrzött nyelvemlékeket. A következő magyarórán szófejtő versenyt rendeztünk, megpróbáltuk kitalálni, hogy a három nyelvemlékben szereplő magyar szavak melyik mai szónak felelnek meg. Az élményeken és a tapasztalatokon keresztül történő megértés, az együttes tanulói tevékenységek, a kreativitás fejlesztése meghatározó eleme a nyelvi örökség tanításának.

Üdvözlettel:

Gecsei Edit

A Múzsák tánca taneszközcsomag programvezetője

Rábaközi alkotó-fejlesztő műhely, Páli

Gecsei, Edit: A language history walk

Az írás szerzőjéről

Gecsei Edit

programvezető
Rábaközi alkotó-fejlesztő műhely, Páli

gecseiedit21[kukac]gmail.com